

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

चाणक्यनीतिपाळि

१. नानासत्थो द्धतं वक्खे,
राज नीति समुच्चयं ।
सब्ब बीज मिदं सत्थं,
चाणक्यं सारसङ्गहं ॥
२. मूलसुत्तं पवक्खामि,
चाणक्येन यथोदितं ।
यस्स विज्जान मत्तेन,
मूळ्हो भवति पण्डितो ॥
३. विदुत्तं नरपच्चज्ज,
नेवतुल्यं कुदाचनं ।
सदेसे पुज्जते राजा,
विदू सब्बत्थ पुज्जते ॥
४. पण्डिते च गुणा सब्बे,
मूळ्हे दोसा हि केवलं ।
तस्मा मूळ्हसहस्सेसु,
पज्जो एको विसिस्स्यते ॥
५. मातरिव परदारेसु,
परदब्बेसु लेट्ठुव ।
अत्तनिव सब्बभूतेसु,
यो पस्सति सपण्डितो ॥
६. किंकुलेन विसालेन,
गुणहीनो तु योनरो ।
अकुलिनोपि सत्थज्जो,
देवताहिपि पुज्जते ॥
७. रूपयोब्बनसम्पन्ना,
विसालकुलसम्भवा ।
विज्जाहीना नसोभन्ते,

निगन्था इव किंसुका ॥

८. तारानं भूसणं चन्दो,
नारीनं भूसणं पति ।
पुथब्बा भूसणं राजा,
विज्जा सब्बस्स भूसणं ॥

९. माता सत्तु पिता वेरी,
येन बालो नपाट्ठितो ।
न सोभते सभामज्झे,
हंसमज्झे बकोयथा ॥

१०. वरमेको गुणी पुत्तो,
न च मूळ्हसतेहिपि ।
एको चन्दो तमो हन्ति,
न च तारगणेहिपि ॥

११. लालये पञ्चवस्सानि,
दसवस्सानि तालये ।
पत्ते तु सोळसे वस्से,
पुत्तं मित्तं आचरे ॥

१२. लालने बहवो दोसा,
तालने बहवो गुणा ।
तस्मा पुत्तञ्च सिस्सञ्च,
तालये न तु लालये ॥

१३. एकेनापि सुवक्खेन,
पुप्फितेन सुगन्धिना ।
वासितस्स वनं सब्बं,
सुपुत्तेन कुलं यथा ॥

१४. एकस्सापि कुवक्खस्स,
कोटरट्ठेन अग्गिना ।
दय्हते हि वनं सब्बं,
कुपुत्तेन कुलं यथा ॥

१५. दूरतो सोभते मूळ्हो,
लम्बमान पटावुतो ।
तावज्च सोभते मूळ्हो,
याव किञ्चि नभासते ॥

१६. विसतो अमतं गाय्हं,
अमेज्झाअपि कञ्चनं ।
नीचतो उत्तमा विज्जा,
थीरत्तं दुक्कुलाअपि ॥

१७. उस्सवे ब्यसनेचेव,
दुब्भिक्खे सत्तुविग्गहे ।
राजद्वारे सुसानेच,
यो तिट्ठति सबन्धवो ॥

१८. परोक्खे किच्चहन्तारं,
पच्चक्खे पियवादिनं ।
वज्जये तादिसं मित्तं,
विसकुम्भं पयोमुखं ॥

१९. सकिं दुट्ठज्च मित्तं यो,
पुन सन्धातु मिच्छति ।
समच्चु मुपगण्हाति,
गब्भ मस्सतरी यथा ॥

२०. न विस्ससे अविस्सत्थं,
मित्तज्चापि न विस्ससे ।
कदाचि कुपितं मित्तं,
सब्बदोसं पकासये ॥

२१. जानिया पेसने भच्चे,
बन्धवे ब्यसनागमे ।
मित्तज्चा पदिकालेच,
भरियज्च विभवक्खये ॥

२२. उपकारग्गहितेन,
सत्तुनासत्तुमुद्धरे ।

पादलग्गं करद्धेन,
कण्टकेनेव कण्टकं ॥

२३. न मित्तं कोचि कस्सचि,
न कोचि रिपु कस्सचि ।
कारणेन हि जायति,
मित्तानि च रिपू तथा ॥

२४. दुज्जनो पियवादी च,
नेतं विस्सासकारणं ।
मधु तिद्धति जिह्मगे,
हृदये तु हलाहलं ॥

२५. दुज्जनो परिहन्तब्बो,
विज्जाया लङ्गतोपि सं ।
मणिना भूसितो सप्पो,
किमे सो नभयं करो ॥

२६. सप्पो कूरो खलो कूरो,
सप्पा कूरतरो खलो ।
मन्तो सधिवसो सप्पो,
खलो केन निवाय्यते ॥

२७. नखीनञ्च नदीनञ्च,
सिङ्गीनं सत्थपाणिनं ।
विस्सासो नेवकातब्बो,
थीसु राजकुलेसु च ॥

२८. हत्थी हत्थसहस्सेन,
सतहत्थेन वाजिनो ।
सिङ्गिनो दसहत्थेन,
ठानचागेन दुज्जनो ॥

२९. आपदत्थं धनं रक्खे,
दारं रक्खे धनेहिपि ।
अत्तानं सततं रक्खे,
दारेहिपि धनेहिपि ॥

३०. परदारं परदब्बं,
परिवादं परस्स च ।
परिहासं गुरुद्वाने,
चापल्यञ्च विवज्जये ॥
३१. चजे एकं कुलस्सत्थे,
गामस्सत्थे कुलं चजे ।
गाम जनपदस्सत्थे,
अत्तत्थे पथविं चजे ॥
३२. चलत्येकेन पादेन,
तिट्ठ त्येकेन बुद्धिमा ।
नासमिक्ख्य परं ठानं,
पुब्बमायतनं चजे ॥
३३. लुद्ध मत्थेन गण्हेय्य,
थद्ध मज्जली कम्मुना ।
मूळ्हं छन्दो नुवत्तेन,
तथा तथेन पण्डितं ॥
३४. अत्थनासं मनोतापं,
गेहे दुच्चरितानि च ।
वज्जनञ्च पमाणञ्च,
मतिमा न पकासये ॥
३५. धनधज्जप्पयोगेसु,
तथा विज्जागमेसु च ।
आहारे ब्यवहारे च,
चत्तलज्जो सदा भवे ॥
३६. धनिनो सोत्थियो राजा,
नदी वेज्जो तु पञ्चमो ।
पञ्च यत्र नविज्जन्ते,
तत्र वासं नकारये ॥
३७. यस्मिंदेसे न सम्मानं,
न पीति नच बन्धवा ।

न च विज्जागमो कोचि,
तंदेसं परिवज्जये ॥

३८. मनसा चिन्तितं कम्मं,
वचसा नपकासये ।
अज्जलक्खित कारियस्स,
यतो सिद्धिं नजायते ॥

३९. कुदेसज्ज कुवुत्तिज्ज,
कुभरियं कुनदिं तथा ।
कुदब्बज्ज कुभोज्जज्ज,
वज्जये तु विचक्खणो ॥

४०. इणसेसोग्गि सेसो च,
ब्याधिसेसो तथेव च ।
पुन च वड्ढते यस्मा,
तस्मा सेसं नकारये ॥

४१. चिन्ता जरो मनुस्सानं,
वत्थानं आतपो जरो ।
असोभयं जरो थीनं,
अस्सानं मेथुनं जरो ॥

४२. अत्थि पुत्तो वसे यस्स,
भच्चो भरिया तथेव च ।
अभावे प्यतिसन्तोसो,
सग्गट्ठो सो महीतले ॥

४३. दुट्ठा भरिया सठं मित्तं,
भच्चो चुत्तरदायको ।
स सप्पेच गहे वासो,
मच्चुरेव नसंसयो ॥

४४. माता यस्स गेहे नत्थि,
भरियाचा पियवादिनी ।
अरज्जं तेन गन्तब्बं,
यथा रज्जं तथागहं ॥

४५. इणकत्ता पिता सत्तु,
माता च ब्यभिचारिनी ।
भरिया रूपवती सत्तु,
पुत्तो सत्तु अपण्डितो ॥

४६. कोकिलानं सरो रूपं,
नारी रूपं पतिब्बता ।
विज्जा रूपं कुरुपानं,
खमा रूपं तपस्सिनं ॥

४७. अविज्जं जीवनं सुज्जं,
दिसा सुज्जा अबन्धवा ।
पुत्तहीनं गहं सुज्जं,
सब्बसुज्जा दलिद्वता ॥

४८. अदाता वंसदोसेन,
कम्मदोसा दलिद्वता ।
उम्मादा मातुदोसेन,
पितुदोसेन मूळहता ॥

४९. गुरु अग्गि द्विजादीनं,
वण्णानं ब्राह्मणो गुरु ।
पति रेको गुरुत्थीनं,
सब्बस्साभ्यागतो गुरु ॥

५०. अतिदब्बे हता लङ्का,
अतिमाने च कोरवा ।
अतिदाने बलीबद्धो,
सब्बमच्चन्त गहितं ॥

५१. वत्थहीनो त्वलङ्कारो,
घतहीनञ्च भोजनं ।
थनहीना च यानारी,
विज्जाहीनञ्च जीवनं ॥

५२. भोज्जं भोजनसत्ति च,
रतिसत्ति वरा थियो ।

विभवो दानसत्ति च,
नाप्पस्स तपसो फलं ॥

५३. पुत्तप्पयोजना दारा,
पुत्तो पिण्डप्पयोजनो ।
हितप्पयोजनं मित्तं,
धनं सब्बप्पयोजनं ॥

५४. दुल्लभं पाकतिकं वाक्यं,
दुल्लभो खेमकरो सुतो ।
दुल्लभा सदिसी जाया,
दुल्लभो सजनो पियो ॥

५५. सेलेसेले नमाणिकं,
मुत्तिकं न गजेगजे ।
साधवो न हि सब्बत्र,
चन्दनं न वनेवने ॥

५६. असोचो निद्धनो पज्जो,
असोचो पण्डितबन्धवो ।
असोचा विधवा नारी,
पुत्तनत्त पतिट्ठिता ॥

५७. अविज्जो पुरिसो सोचो,
सोचं मेथुन मप्पजं ।
निराहारा पजा सोचा,
सोचं रज्ज मराजकं ॥

५८. कुलेहि सह सम्पक्कं,
पण्डितेहि च मित्ततं ।
जातीभि च समं मेलं,
कुब्बानो नविनस्सति ॥

५९. कट्ठा वुत्ति पराधिना,
कट्ठो वासो निरासयो ।
निद्धनो ब्यवसायो च,
सब्बकट्ठा दलिदता ॥

६०. तक्करस्स कुतो धम्मो,
दुज्जनस्स कुतो खमा ।
वेसिया च कुतो स्नेहो,
कुतो सच्चञ्च कामिनं ॥

६१. पेसितस्स कुतो मानं,
कोपनस्स कुतो सुखं ।
थीनं कुतो सत्तित्तञ्च,
कुतो मेत्ती खलस्स च ॥

६२. दुब्बलस्स बलं राजा,
बालानं रोदनं बलं ।
बलंमूळहस्स मोनित्तं,
चोरानं अतथं बलं ॥

६३. यो धुवानि परिच्चज्ज,
अधुवं परिसेवति ।
धुवानि तस्स नस्सन्ति,
अधुवं नट्टमेव च ॥

६४. सुक्कं मंसं थियो वुद्धा,
बालक्क तरुणं दधि ।
पभाते मेशुनं निद्धा,
सज्जु पाणहरानि छ ।

६५. सज्जु मंसं नवन्नञ्च,
बाला थी खीरभोजनं ।
घतमुण्होदकञ्चेव,
सज्जु पाणकरानि छ ॥

६६. सीहादेकं बकादेकं,
छ सुना तीणि गद्रभा ।
वायसा चतु सिक्खेथ,
चत्तारि कुक्कुटादपि ॥

६७. पभूतमप्पकिच्चं वा,
योनरो कत्तुमिच्छति ।

संयतनेन कत्तब्बं,
सीहादेकं पकित्तितं ॥

६८. सब्बिन्द्रियानि संयम,
बकोव पतितो जनो ।
कालदेसोपपन्नानि,
सब्बकिच्चानि साधये ॥

६९. बह्वासी साप्पसन्तुट्ठो,
सुनिट्ठो सीघचेतनो ।
पभुभत्तो च सूरु च,
जातब्बा छ सुना गुणा ॥

७०. अविस्सामं वहे भारं,
सीतुण्हज्ज नविन्दति ।
स सन्तोसो तथा निच्चं,
तीणि सिक्खेथ गद्रभा ॥

७१. गुळ्हमेथुनधम्मज्ज,
कालेकाले च सङ्गहं ।
अप्पमादमनालस्यं,
चतु सिक्खेथ वायसा ॥

७२. युद्धज्ज पातरुट्ठानं,
भोजनं सह बन्धुहि ।
थियं आपदग्गतं रक्खे,
चतु सिक्खेथ कुक्कुटा ॥

७३. कोतिभारो समत्थानं,
किंदूरं ब्यवसायिनं ।
को विदेसो सविज्जानं,
को परो पियवादिनं ॥

७४. भयस्स कथितो पन्थो,
इन्द्रियानमसंयमो ।
तज्जयो सम्पदामग्गो,
येनिट्ठं तेन गम्यते ॥

७५. न च विज्जासमो बन्धु,
न च व्याधिसमो रिपु ।
नचापच्चसमो स्नेहो,
न च देवा परं बलं ॥

७६. समुद्वावरणा भूमि,
पाकारावरणं गहं ।
नरिन्दावरणा देसा,
चारित्तावरणा थियो ॥

७७. घतकुम्भसमा नारी,
तत्तङ्गार समो पुमा ।
तस्मा घतञ्च अग्गिञ्च,
नेकत्र थपये बुधो ॥

७८. आहारो द्विगुणो थीनं,
बुद्धि तासं चतुगुणो ।
छगुणो व्यवसायो च,
कामोचट्ठगुणो मतो ॥

७९. जिण्णमन्नं पसंसेय्य,
भरियं गतयोब्बनं ।
रणा पच्चागतं सूरं,
सस्सञ्च गेहमागतं ॥

८०. असन्तुट्ठा द्विजा नट्ठा,
सन्तुट्ठाइव पाथिवा ।
सलज्जा गणिका नट्ठा,
निल्लज्जा च कुलित्थियो ॥

८१. अवंसपतितो राजा,
मूळहपुत्तो च पण्डितो ।
अधनेन धनं पाप्य,
तिणंव मज्जते जनं ॥

८२. ब्रह्महापि नरो पुज्जो,
यस्सत्थि विपुलं धनं ।

ससिनो तुल्यवंसोपि,
निद्धनो परिभूयते ॥

८३. पोत्थकट्ठा तु याविज्जा,
परहत्थगतं धनं ।
किच्चकाले समुप्पन्ने,
न साविज्जा न तद्धनं ॥

८४. पादपानं भयं वाता,
पद्मानं सिसिरा भयं ।
पब्बतानं वजीरम्हा,
साधूनं दुज्जना भयं ॥

८५. पज्जे नियुज्जमाने तु,
सन्ति रज्जो तयोगुणा ।
यसो सगगनिवासो च,
विपुलो च धनागमो ॥

८६. मूळहे नियुज्जमानेतु,
खत्तियस्सागुणा तयो ।
अयसो चत्थनासो च,
नरके गमनं तथा ॥

८७. बहूमूळहसङ्घातेहि,
अज्जोज्जपसुवुत्तिभि ।
पच्छाद्यन्ते गुणा सब्बे,
मेघेहिव दिवाकरो ॥

८८. यस्स खेत्तं नदीतीरे,
भरियापि परप्पिया ।
पुत्तस्स विनयो नत्थि,
मच्चुरेव नसंसयो ॥

८९. असम्भाव्यं नवत्तब्बं,
पच्चक्खमपि दिस्सते ।
सिला तरति पानीयं,
गीतं गायति वानरो ॥

९०. सुभिक्षं कसके निच्चं,
निच्चं सुख मरोगिके ।
भरिया भत्तु पिया यस्स,
तस्स निच्चोस्सवं गहं ॥
९१. हेलस्स कम्मनासाय,
बुद्धिनासाय निद्धनं ।
याचना माननासाय,
कुलनासाय भोजनं ॥
९२. सेवितब्बो महावक्खो,
फलच्छाया समन्वितो ।
यदि देवा फलं नत्थि,
छाया केन निवारये ॥
९३. पठमे नज्जिता विज्जा,
दुतीये नज्जितं धनं ।
ततीये नज्जितं पुज्जं,
चतुत्थे किंकरिस्सति ॥
९४. नदीकूलेच ये वक्खा,
परहत्थगतं धनं ।
किच्चं थीगोचरं यस्स,
सब्बं तं विफलं भवे ॥
९५. कुदेसमासज्ज कुतोत्थसज्जयो,
कुपुत्तमासज्ज कुतो जलज्जली ।
कुगेहिनिं पाप्य गहे कुतो सुखं,
कुसिस्समज्झापयतो कुतो यसो ॥
९६. कूपोदकं वटच्छाया,
सामा थीचिट्ठकालयं ।
सीतकाले भवे उण्हं,
गिम्हकाले च सीतलं ॥
९७. विसं चङ्कमनं रत्तिं,
विसं रज्जोनुकुलता ।

विसं थीपि अज्जासत्ता,
विसं ब्याधि अवेक्खितो ॥

९८. दुरधीता विसं विज्जा,
अजिण्णे भोजनं विसं ।
विसं गोट्ठी दलिद्वस्स,
वुद्धस्स तरुणी विसं ॥

९९. पदोसे निहतो पन्थो,
पतिता निहता थियो ।
अप्पबीजं हतं खेत्तं,
भच्चदोसा हतो पभू ॥

१००. हतमसोत्तियं सद्धं,
हतो यज्जो त्वदक्खिणो ।
हता रूपवती वज्झा,
हतं सेनमनायकं ॥

१०१. वेदवेदङ्गं तत्तज्जो,
जपहोमपरायनो ।
आसीवादवचोयुत्तो,
एस राजपुरोहितो ॥

१०२. कुलसीलगुणोपेतो,
सब्बधम्मपरायनो ।
पवीणो पेसनाद्यक्खो,
धम्माद्यक्खो विधीयते ॥

१०३. अयुब्बेदकताभ्यासो,
सब्बेसं पियदस्सनो ।
अरियसीलगुणोपेतो,
एस वज्जो विधीयते ॥

१०४. सकिंदुत्तं गहितत्थो,
लहुहत्थो जितक्खरो ।
सब्बसत्थं समालोकी,
पकट्ठो नाम लेखको ॥

१०५.समत्तनीतिसत्तज्जो,
 वाहने पूजितस्समो ।
 सूरवीरगुणोपेतो,
 सेनाध्यक्खो विधीयते ॥

१०६.सुची वाक्यपटुप्पज्जो,
 परचित्तोपलक्खको ।
 धीरो यथात्थ वादी च,
 एस दूतो विधीयते ॥

१०७.पुत्तनत्त गुणोपेतो,
 सत्थज्जो पिट्ठपाचको ।
 सूरु च कथिनोचेव,
 सूपकारो स उच्चते ॥

१०८.इङ्गिता कारतत्तज्जो,
 बलवा पियदस्सनो ।
 अप्पमादी सदा दक्खो,
 पतिहारो स उच्चते ॥

१०९.यस्स नत्थि सयं पज्जा,
 सत्थं तस्स करोति किं ।
 लोचनेहि विहीनस्स,
 दप्पणो किंकरिस्सति ॥

११०.किंकरिस्सन्ति वत्तारो,
 सोतं यत्थ नविज्जते ।
 नग्गकपणके देसे,
 रजणो किंकरिस्सति ॥